

Političke bilješke Ante Trumbića 1930.—1938., prir. Stjepan Matković i Marko Trogrlić, Hrvatski institut za povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Zagreb — Split, 2019., sv. I. (1930.—1934.) 928 str.; sv. II. (1935.—1938.) 551 str.

Ante Trumbić (1864.—1938.) jedna je od onih osoba hrvatske povijesti o kojoj se zna i puno i malo. U pravilu, spominju ga svi udžbenici i bolji pregledi hrvatske povijesti koji govore o Dalmaciji u zadnjim desetljećima postojanja Austro-Ugarske, Prvom svjetskom ratu i stvaranju Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, te međunarodnom priznanju i određivanju granica monarhističke Jugoslavije, kao i njenom kompliciranom, unutarnjem političkom životu u idućim desetljećima. Svako tko se bavio spomenutim razdobljima, stoga je u njegovoj osobi i djelovanju mogao naći nešto bitno. Trumbić je pritom često, izravno ili između redaka, prikazan kao politički subjekt, istaknuti političar, *opinion maker*, tvorac raznih programa, poput Krfske deklaracije (1917.), itd.

Radi se, dakle, o važnoj i intrigantnoj osobi koja je u više navrata i na nekoliko načina nastojala biti opisana kao pravnik, parlamentarni zastupnik, »šef«¹ Jugoslavenskog odbora, ali i ministar te lobist. Pritom treba imati na umu da su se njegovi politički i drugi nazori često mijenjali, od jednog razdoblja do drugog. Unatoč tome, nesumnjivo je bio i ostao figura koja je imala dosta ugleda u svim državnim zajednicama u kojima je živjela,

ali koja je također izgradila za sebe određeni međunarodni status.

Ante Trumbić za života je vodio — najbolje je reći — bilješke. Ne radi se o klasičnim dnevničkim zapisima ili nekakvoj autobiografskoj prozi, npr. u memoarističkom smislu. Čini se da je njihova glavnina, barem za 1930-e, predstavljala podsjetnik na razgovore s određenim ljudima od političkog značaja. Bilježio ih je, u dužoj ili kraćoj formi, ponekad stenografski, sam Trumbić, krateći imena ili pojmove uz određene datume. Nisu sustavno zapisane u nekim »bilježnicama«² ili svescima koje je sam organizirao. Dapače, bilješke koje je vodio 1930-ih, ostale su zapisane na raznim papirima, većinom, čini se, dotad praznim »hartijama«. Neke su bilješke opsegom kraće i sastoje se od svega par redaka, dok druge obuhvaćaju nekoliko stranica teksta, od kojih na žalost neki redci ili čitave stranice nisu sačuvani. Budući da za neka razdoblja ima osjetno manje bilježaka u odnosu na druge godine (npr. za 1930., 1931., ili prve mjesece 1936.), možda se može reći da je Trumbić neke razgovore vodio odvojeno te da oni nisu završili u arhivima, ili ih je možda sam uništio, bojeći se policijskih premetačina. Posljednju tvrdnju osnažuje činjenica da ponekad piše u određenim šiframa ili skraćenicama. Isto tako, neke važne događaje u kojima aktivno sudjeluje, poput sastavljanja Zagrebačkih punkcija krajem 1932., spominje relativno šturo, kao i razgovore koje je vodio sa stranim političarima i novinarima, koji su ga kontaktirali želeći se potajno raspitati o stanju u Kraljevini Jugoslaviji.

Bilo kako bilo, nakon Trumbićeve smrti bilješke su završile u raznim arhivima. Zapravo, većina ih je po njegovoj že-

li ostavljena tadašnjoj Jugoslavenskoj, danas Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, jer se smatralo da su vezane uz njegovo djelovanje u Jugoslavenskom odboru i godine koje je proveo kao ministar vanjskih poslova Kraljevstva SHS. Pritom se tu i danas može naći dio dokumenata koji se odnose na 1930-e, poput spomenutih bilježaka. Manji dio nalazi se u drugim fondovima, koji se čuvaju u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu te u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Međutim, i njih su priređivači, Stjepan Matković i Marko Trogrlić, minuciozno locirali, odredili datumski gdje pripadaju, transkribirali i priključili glavini bilježaka iz spomenute Trumbićeve ostavštine (HAZU) koje su odlučili objaviti. U konačnici, krajnji je produkt opširno, dvotomno djelo. Bilješke su složene kronološkim slijedom, a svaka godina odvojena kao zasebno poglavlje. Prvi svezak ima čak 928 str. na kojima se nalazi 395 bilježaka, dok drugi svezak broji 551 str., na kojima su raspoređene 223 bilješke.

Pohvale idu priređivačima koji su uložili velik trud da rekonstruiraju pojmove, šifre, pseudonime i osobna imena u opsežnim Trumbićevim bilješkama. Naravno, radi nečitkosti, precrtavanja, brisanja i sl., bilo je gotovo nemoguće sve rekonstruirati. Međutim, takva su mjesta rijetka i ne predstavljaju prepreku razumijevanju šire slike problema, spomenutog u pojedinoj bilješci, iako je u nekim segmentima za puno razumijevanje navoda potrebno imati određeno predznanje. Tu i tamo potkrala se i neka greška u transkripciji, ali u konačnici je razvidan veliki trud koji je uloženo u pripremu ovoga bitnog izvora. Dojmu doprinosi i mnoštvo fusnota koje su Matković i Trogrlić

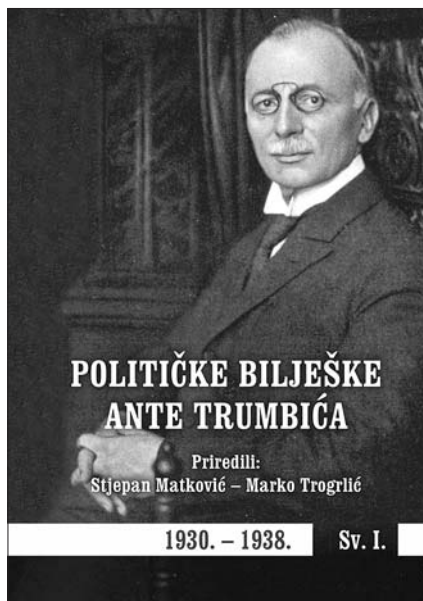
priložili tekstu, za njegovo bolje razumijevanje. Tako prvi svezak broji 1462, a drugi 731 fusnotu. Brzoo pretrazi teksta pomažu kazala osobnih imena i mjesta koja se nalaze zasebno na kraju svakoga sveska, a uz koja su i popisi kratica te referentne literature. U *Političkim bilješkama Ante Trumbića* nema fotografija, dijagrama, tabela i sličnih priloga, jer ih nema ni u izvornicima.

Ne može se reći da su ove bilješke, kao izvor, dosad bile potpuno nepoznate istraživačima. Međutim, iako su neki povjesničari, koji su ih koristili za vlastite radove o hrvatskoj politici 1920-ih i 1930-ih godina, ili o samom Trumbiću, poput Ljube Bobana i Ive Petrinovića, tvrdili da je on pedantno bilježio sva događanja oko sebe, te intimna raspoloženja i razmišljanja, tek objavom dvotomnih bilježaka u kojima je obilježeno razdoblje 1930-ih, vidi se da to baš ne stoji.

Političke bilješke Ante Trumbića u nešto većem svesku I. (koji pokriva razdoblje od 1930. do 1934.), ali i svesku II. (razdoblje od 1935. gotovo do autorove smrti 1938.) svjedoče kako Trumbić zapisuje u prvom redu razgovore koje je vodio s drugim političkim akterima, a tek ponešto prepisuje određene druge izvore, ili čuva pisma koja dobiva od drugih. Čini se da bi Trumbić nakon razgovora s određenom osobom od političkog značaja, ili njegovim izaslanikom, u osami svoja doma, zapisao informacije koje je dobio iz te interakcije. Dakle, iako ponekad malo saznajemo o samom Trumbiću, ili konkretno, kakvo je njegovo mišljenje o pojedinim informacijama, poneki Trumbićev osvrt, pitanje ili odgovor na sugovornikove argumente, katkad i kraći sarkastičan komentar u zagradama, mogu se

naći nakon određene tvrdnje sugovornika. Trumbić ipak minuciozno bilježi podatke iz razgovora koje smatra bitnima, ponekad eventualno navodeći raspoloženje ostalih aktera konverzacije. Zato se pojedine informacije ponavljaju kroz više razgovora, čak i u desetak raznih bilježaka, ovisno tko mu ih je, kada i na koji način ispričao. Možda je tako zbog toga da sam Trumbić može pratiti tko mu je dao koju vijest, ili da bude siguran u neku informaciju, zato što ih je dobivao s više strana. To bi opravdavalo i razlog zbog kojeg često bilježi »rekla-kazala« put informacije, tj. od koga je pojedinu stvar, vrijednu zapisa, čuo njegov sugovornik. Iako nemamo jasnu naznaku motiva iza početka stvaranja bilježaka ono što je očigledno jest da Trumbić svoje bilješke, barem u ovom obliku, nije vodio »za buduća pokoljenja« već, čini se, za sebe, kao kasniji podsjetnik.

U gotovo cijelom razdoblju, pokrivenom *bilješkama*, Ante Trumbić nalazi se u Zagrebu, iako je potkraj života bio više u Splitu. U tim gradovima već u poznijim godinama boravi zajedno sa suprugom, druži se sa svojim poznanicima i očito živi u političkoj izolaciji. Nažalost, u bilješkama ne nalazimo puno toga o privatnim odnosima. Trumbić je u tim godinama umirovljeni ministar, koji nominalno još uvijek uživa velik ugled, radi uloge koju je odigrao u jugoslavenskom ujedinjenju i priznanju te države. Ipak, on ne skriva svoje razočaranje jugounitarističkom politikom Šestosiječanjske diktature, pa se unatoč načelnoj pasivnosti nalazi pod prismotrom režima, koji otvoreno prati s kime se sastaje, kome piše i tko piše njemu. Zato će u nekoliko navrata u bilješkama opisati i svoje razgovore s policij-

skim službenicima koji su ga nadzirali. Iako će vlastima isticati kako je izvan aktivne politike, između redaka će im davati do znanja da je protivnik diktature, te da je na neki način i dalje politički subjekt — i to onaj koji misli da u državi treba riješiti tzv. Hrvatsko pitanje. Dapače, isticat će da je za HSS, kao glavnu stranku koja okuplja hrvatski narod, kao i Vladka Mačeka, kao Radićeva nasljednika na čelu hrvatskoga nacionalnog pokreta. Dapače, njegovo djelovanje dovest će ga u vezu s hrvatskim političkim emigrantima, npr. Milom Budakom i Mladenom Lorkovićem, s kojima kontaktira pismima ili preko posrednika. Iako sâm to decidirano ne navodi, čini se da Trumbić 1930-ih priželjkuje hrvatsku neovisnost, makar se ne slaže s terorističkim metodama za ostvarenja toga cilja, a brinu ga i pitanja granica te države, kao i interesi okolnih zemalja zainteresiranih za njezin teritorij.

Kroz Trumbićeve bilješke jasne su i osobne i političke prilike, čak i unutar samog HSS-a, pogotovo u doba dok je stranka obezglavljena Mačekovim zatvaranjem (1933.—1934.), i dok on, kao iskusan političar u svojstvu »savjetnika«, treba na neki način voditi tu stranku za vrijeme zatvaranja stranačkog šefa. Dapače, one jasno svjedoče koliko je ponekad bila tanka linija u pozadini nekih događaja, koji su bili odjeci nekih manjih ili većih odluka. Trumbić stoga bilježi i kako se ponašaju određeni političari s kojima dolazi u kontakt, npr. krajem 1934., u trenutcima atentata na kralja Aleksandra, zatim Mačekove sažalnice te sastavljanja i slanja Namjesništvu tzv. Memoranduma grupe hrvatskih intelektualaca. Ipak, zanimaju ga i događaji izvan države, osobito oni vezani uz francusku, talijansku, mađarsku, njemačku i austrijsku politiku, poput pitanja Anschlusa Austrije ili pokušaja restauracije Habsburgovaca u toj zemlji.

Trumbićeve političke bilješke pomažu rekonstruirati osobne, političke, diplomatske, gospodarske i druge odnose između raznih hrvatskih, ali i drugih osoba iz javnog života onodobne Jugoslavije, pa i Europe. Pritom će se vidjeti da zapravo i politički protivnici održavaju neke veze, međusobno se javno ili tajno sastaju, između sebe traže informacije i razjašnjenja, ali i to kako su nepovjerljivi jedni prema drugima. Između redaka ili izravno, vidi se kako je Trumbić s jedne strane kritičan prema svim političkim strankama u Kraljevini Jugoslaviji, i nema visoko mišljenje o njihovim vođama, poput Korošca, Spahe, Davidovića, Jevtića, itd. Zanimljivo, ima relativno loše mišljenje i o Samostalnim demokratima u Hr-

vatskoj, kao glavnom koalicijskom partneru dosljedno oporbenog HSS-a, za koje između redaka tvrdi da ga ne obavještavaju o važnim stvarima i, dapače, otvoreno izbjegavaju. Iako će se distancirati od svih političara iz Hrvatske koji su ulazili u neke kombinacije s režimima na vlasti, isto će tako ponekad biti jasno njegovo povremeno neslaganje s političarima iz vodstva HSS-a. Mačekova politika za njega je načelno dobra, makar kritizira neke njegove poteze, dok se čini da s energičnijim Predavcem nije imao dobru suradnju. Slično je i njegovo mišljenje o Alojziju Stepincu, kojeg s jedne strane cijeni i hvali, a s druge, kao da se ne slaže sa svim njegovim potezima.

Cjelovita objava *Političkih bilježaka* koje je sastavljao Ante Trumbić tokom 1930-ih, pokazat će njihovu pravu iskoristivost te vrijednost za hrvatsku povijesnu i druge srodne znanosti. U bilješkama su ostale zabilježene razne činjenice, ali i neprovjerene informacije, fakti i glasine, te ponekad, i tračevi privatnog karaktera. One su svojim sadržajem bitne jer nam vrijedno dopunjuju dosadašnja historio-grafska saznanja o dinamičnim političkim i drugim odnosima unutar prostora elita u Kraljevini Jugoslaviji. Bilješke također govore o tome kako se mišljenje o nekim političkim i drugim problemima mijenjalo, prilagođavalo u određenim tjednima i mjesecima, te kakvu su doista ulogu u njima igrali neki pojedinci — barem prema obavijestima jednoga naočigled vrlo radoznalog, ali važnog aktera, do kojeg su takve vijesti dolazile i koji ih je odlučio na svoj način zabilježiti.

• *Stipica Grgić*